

Η μόνη δυνατή επανάσταση της Paola Minucci

«Άλλοι βλέπουν μια ταινία εγκεφαλικά, άλλοι με την καρδιά. Εγώ –λέει ο Αγγελόπουλος για την ταινία *Μια αιωνιότητα και μια μέρα*– σας συνιστώ να τη δείτε με το δέρμα». Πρόκειται για μια ταινία συμβολική, υπαρξιακή, αλλά, κυρίως, μια ταινία συγκινήσεων που ξεσκεπάζουν την ανικανότητα του ανθρώπου απέναντι στα μεγάλα ερωτηματικά της ζωής: τι είναι ο χρόνος, τι είναι το αύριο, ποια είναι η πραγματικότητα μετά το θάνατο, ποιο είμαστε εμείς; μια ταινία όπου ο σκηνοθέτης αποκαλύπτει τον εαυτό του όσο ποτέ («Εκτέθηκα τόσο πολύ, που νιώθω πραγματικά ευάλωτος» δήλωσε): ένα έργο που, αν και βυθίζεται στην περιοχή του συναισθήματος, είναι εξαιρετικά συγκρατημένο. Τα πάντα είναι ουσιαστικά – τίποτα δεν είναι περιττό, ελλιπές.

Ξεκινώντας, λοιπόν, από μια αυτοβιογραφική ανάγκη, η τελευταία ταινία του Αγγελόπουλου είναι σαν ένα ανοικτό γράμμα στη γυναίκα του, τις κόρες του, τους φίλους του. Αυτή ήταν η κινητήρια ιδέα της ταινίας, αλλά, από μια στιγμή και πέρα, η ταινία προχώρησε μόνη της. «Είναι αυτή που με οδήγησε – όχι εγώ αυτήν» θα πει ο ίδιος ο σκηνοθέτης. Η ταινία είναι ένα δίλημμα ανάμεσα στην τέχνη και τη ζωή, ένα πέρασμα δίπλα απ' τη ζωή, αλλά όχι μέσα απ' αυτήν. Παρ' όλα αυτά, η ταινία είναι ένα μήνυμα ελπίδας: τίποτα δεν χάνεται – παρελθόν και παρόν συναντιούνται σε μια κοινή πορεία αναζήτησης. Η ζωή, όπως και η τέχνη, είναι σαν μια σπείρα – προχωράει διαρκώς. Ο Αλέξανδρος, ο κεντρικός ήρωας, και ο ποιητής Σολωμός αναζητούν κι οι δυο μια γλωσσική και, συγχρόνως, μια υπαρξιακή ταυτότητα. Η ταινία *Μια αιωνιότητα και μια μέρα* είναι ένα έργο με πολλά επίπεδα ανάγνωσης, όπως όλα τα ποιήματα και τα έργα τέχνης όπου το μέρος εμπεριέχει το όλον –και αντίθετα– κι όπου ο ένας προβληματισμός διασταυρώνεται, συνδέεται με τον άλλον. Είναι η αφήγηση ενός διπλού ταξιδιού: πραγματικού –απ' τη Θεσσαλονίκη ως τα σύνορα της Αλβανίας– και νοητικού –οι αναμνήσεις ενός συγγραφέα που είναι βαριά άρρωστος, στα όρια μεταξύ ζωής και θανάτου– μα, κυρίως, είναι ένα ταξίδι στο χρόνο, χωρίς όρια ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, ανάμεσα στην πραγματικότητα και τη φαντασία: σε μια διάσταση όπου η διάρκεια διαστέλλεται και συμπυκνώνεται σαν σ' ένα ακορντεόν χρόνου: «Πόσο κρατάει το αύριο;» είναι η αγωνιώδης ερώτηση που ο ήρωας απευθύνει σ' όποιον μπήκε ήδη στην άλλη διάσταση: στον ποιητή Σολωμό, στη γυναίκα του. «Μια αιωνιότητα και μια μέρα»: μια μέρα δίχως όρια.

Περισσότερο κι από τους μελαγχολικούς στοχασμούς κάποιου που ετοιμάζεται ν' αφήσει τη ζωή, η ταινία μοιάζει να είναι το τελευταίο ταξίδι αποχαιρετισμού στη ζωή από κάποιον που νιώθει ότι έχει ήδη περάσει στην άλλη πλευρά, στη διάσταση των ασωμάτων (έτσι ονομάζεται η πρώτη στάση του υπερρεαλιστικού λεωφορείου, με το φοιτητή που κρατάει την κόκκινη σημαία και –συμβολικά– αποκοιμείται, ένα ζευγάρι ερωτευμένων, τρεις μουσικούς σε μια μίμηση Mozart, τον Σολωμό που ανεβαίνει, απαγγέλλει ένα ποίημά του και χάνεται), γιατί ήδη ζει σ' ένα χρόνο χωρίς διάρκεια, γιατί κινείται σαν να 'ναι αλλού: «ξένος στον κόσμο, ξενήτης», σαν να 'χει ήδη περάσει εκεί όπου για μας εδώ είναι το σκοτάδι, η σιωπή: γιατί το βλέμμα του πάνω στη ζωή και τις αξίες της είναι κοντινό και, μαζί, απόμακρο.

Η συνέχεια της ζωής και ο θάνατος αντιπροσωπεύονται συμβολικά στην ταινία, αντίστοιχα, από τον μικρό αλβανό μετανάστη κι απ' τον ηλικιωμένο και άρρωστο συγγραφέα. Στο λιμάνι, τη νύχτα, τη στιγμή του αποχαιρετισμού, ο ποιητής ξεσπάει σε μια κραυγή: «Μείνε!» φωνάζει στο παιδί που, γι' αυτόν, είναι ο τελευταίος πια δεσμός με τη ζωή και που μαζί του επιτρέπει στον εαυτό του μια μικρή ανάπαυλα στη διάσταση του μη πραγματικού, ανεβαίνοντας στο λεωφορείο που μ' αρέσει να το αποκαλώ «λεωφορείο των ασωμάτων».

Εξ άλλου, πρέπει να σημειωθεί ότι ο μικρός, όπως και ο Αλέξανδρος, είναι ξένος στον κόσμο – ένας μετανάστης, ένας περιθωριακός–, και γι' αυτό δημιουργείται ανάμεσά τους ένα είδος στοργικής συννεοχής. Δεν είναι σίγουρα τυχαία η συνάφεια αυτής της θεματικής επικαιρότητας με μια κυρίως υπαρξιακή προβληματική. Στην ουσία, οι δύο προβληματικές διασταυρώνονται, εμβαθύνοντας ακριβώς τη σημασία του ξένου στην πολιτική, την ψυχολογία, την κοινωνία, τη γλώσσα, τον πολιτισμό κ.λπ.

Το άλλο όριο, αυτό ανάμεσα στο πραγματικό και το φανταστικό, συνεχώς θρυμματίζεται. Περνάμε πράγματι διαρκώς από το ένα επίπεδο στο άλλο, καθώς ο συγγραφέας ζει στον δικό του κόσμο, έναν κόσμο εσωτερικό, έξω απ' το χρόνο, στη σφαίρα του φανταστικού που τοποθετείται πέρα από την καθημερινή πραγματικότητα. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι ο κεντρικός ήρωας παρουσιάζεται, από την αρχή ως το τέλος, ντυμένος πάντα με τα ίδια ρούχα και, αμετάβλητος σε μεταβλητές καταστάσεις και εποχές, επισκέπτεται την πραγματικότητα. Ενδεικτικοί και οι μονόλογοι του ίδιου και της γυναίκας του, Άννας, που έχει πεθάνει από καιρό και που μια επιστολή της βρίσκει, γραμμένη τριάντα χρόνια πριν – μονόλογοι και πίκρες που εισβάλλουν στο παρόν... Ενδεικτικές οι στιγμές όπου το ιστορικό παρελθόν και το παρόν συναντιούνται, διασταυρώνονται και μας οδηγούν στη διάσταση της φαντασίας, του μη πραγματικού, του σχεδόν μεταφυσικού. Αναφέρομαι π.χ. στις σκηνές όπου εμφανίζεται ο Σολωμός στην όχθη του ποταμού όπου τον έχει ανακαλέσει η αφήγηση του πρωταγωνιστή στην γκρεμισμένη εκκλησία, ν' αγοράζει λέξεις από ένα κορίτσι και την εμφάνισή του στο λεωφορείο.

Ζωή-θάνατος, πραγματικό-φανταστικό και, κυρίως, σιωπή-λόγος, όριο ανάμεσα στο άφατο και σ' αυτό που πρέπει να εκφράζεται, γιατί μέσα στο λόγο το φανταστικό γίνεται πραγματικό, το παρελθόν βγαίνει απ' τη λήθη και μπαίνει δικαιωματικά στο παρόν, επειδή μόνο «κατοικώντας» τη γλώσσα μας «κατοικούμε» και τον εαυτό μας. Όπως λέει ο Heidegger (και το παραθέτει ο Αγγελόπουλος), «το μοναδικό μας σπίτι είναι η μητρική μας γλώσσα», κι ο Αλέξανδρος το επαναλαμβάνει: «Γιατί οι μόνες στιγμές που επέστρεφα, ήταν όταν ακόμα μου δινόταν η χάρη να μιλήσω τη γλώσσα μου... τη δική μου γλώσσα... Όταν ακόμα μπορούσα να ξαναβρίσκω χαμένες λέξεις ή ν' ανασύρω απ' τη σιωπή ξεχασμένες λέξεις, γιατί τότε μόνο ξανάκουγα τα βήματά μου ν' αντηχούν στο σπίτι;» Ερώτηση και, μαζί, κατάφαση. Το να ανακτήσουμε τη μητρική μας γλώσσα, σημαίνει να ανακτήσουμε ξανά την προσωπική, αλλά και την ιστορική και πολιτιστική μας ταυτότητα, ξαναβρίσκοντας τις ρίζες μας και την ιστορία μας· σημαίνει να ανακαλύψουμε ξανά τη μαγική δύναμη της γλώσσας, ελευθερώνοντάς την από την πολιτιστική και πολιτική διαφθορά του σύγχρονου κόσμου. Ο Σολωμός, όντως ανέκτησε τη μητρική του, ξεχασμένη γλώσσα, πληρώνοντας για κάθε λέξη που του προσφερόταν. Αυτή είναι η σημασία του έργου του κι αυτή είναι η δημιουργία: πληρώνουμε για τις λέξεις που διασώζουμε απ' τη λήθη, για να ολοκληρώσουμε ένα έργο που θα μπορούσε να μείνει ημιτελές, αλλά για το οποίο θα συνεχίσουμε να αγωνιζόμαστε.

Οι μαγικές λέξεις με τις οποίες κλείνει η ταινία («Κορφούλα μου, ξενήτης, αργαδινή»), γίνονται καθεμιά «η λέξη» αυτή που για τον Ελύτη ήταν το «ρήμα το σκοτεινόν», το κλειδί που μας εισάγει στην άλλη διάσταση, εκεί όπου τα πάντα είναι αλήθεια. Η λέξη ενώνει τους μεγάλους ποιητές στην αναζήτηση της αλήθειας, του τρόπου να την επικαλούμαστε, να επικοινωνούμε μαζί της. Εμείς, εδώ, είναι σαν να ζούμε σε μια αίθουσα αναμονής, κι αυτή είναι η άλλη σημασία των συνόρων: είναι μια πόρτα στο βάθος που θ' ανοίξει αλλά δεν ξέρουμε τι θα βρούμε από πίσω. «Νυν μεν ορώμεν ως δι' εσόπτρου εν αινίγματι...»

Υψηλή ποίηση, λοιπόν, απ' την αρχή ως το τέλος, που παίρνει άλλοτε τόνους χορικού τραγωδίας (ο θρήνος των παιδιών μπροστά στην πυρά όπου καίγονται τα ρούχα του σκοτωμένου Σελίμ) κι άλλοτε ελεγειακούς (ο χαμηλός τόνος του μονολόγου σ' ολόκληρη την ταινία).

Η ποίηση, όμως, δεν εκποιείται· γι' αυτό συναντά εμπόδια. Όμως η ποίηση είναι και η μόνη που μπορεί ν' αλλάξει τον κόσμο, γιατί είναι και η μόνη πραγματική επανάσταση.

«Ελευθεροτυπία», 20 Νοεμβρίου 1998.